

SADOMASOCHISME IN HISTORISCH-SOCIOLOGISCH PERSPECTIEF^o

Gert Hekma*

In dit artikel stelt de auteur voor het perspectief van wat wel het "sociaal constructionisme" is genoemd toe te passen op wat vroeger de "perversies" heetten en in het bijzonder op het sadomasochisme. Aan de hand van enkele historische voorbeelden zoals het leven en werk van markies de Sade, de bilkeboek op Engelse kostscholen, de medische begripsvorming over het sadomasochisme rond de eeuwwisseling en het moderne verenigingsleven van sadomasochisten verdedigt hij de stelling dat het sadomasochisme een culturele vorm is die historisch specifiek is. Andere verschijnselen kunnen vanzelfsprekend onder een brede noemer van sadomasochisme worden gevat, maar daarmee doen we onrecht aan de verschillen tussen de fenomenen en onze mogelijkheden tot inzicht en analyse. De auteur eindigt met een oproep meer aandacht te besteden aan de maatschappelijke wording van seksuele preferenties, de interactie tussen sociale en individuele modellen van seksualiteit en aan het fetisj-karakter van seksuele scripten.

Pas in 1890 dook het woord sadomasochisme voor het eerst op en wel in de vijfde druk van Richard von Krafft-Ebings beroemde *Psychopathia sexualis*. De markies Donatien Alphonse François de Sade en de ridder Leopold von Sacher Masoch leenden hun naam aan een "perversie" die in de vroege seksuologie kennelijk een literaire kleur en een adellijke bijmaak had die ze nu niet meer heeft. In dit artikel wil ik aan de hand van de historische ontwikkelingen rond sadomasochisme vanaf het eind van de achttiende eeuw, het tijdperk van Sade, een sociologisch perspectief op deze seksuele variatie ontwikkelen. In het bijzonder wil ik ingaan op de vraag of het sadomasochisme een "sociale constructie" is zoals er sprake is van de "uitdoktering van homoseksualiteit" (Hekma, 1987; Plummer, 1981).

De markies de Sade

Voor Sade was het misbruik van hoeren, dienstmeisjes en knechten een voorrecht van de klasse waartoe hij behoorde. Het was in zijn werk althans een vanzelfsprekende uitdrukking van de macht waarover de adel beschikte. Opmerkelijk genoeg was hij in werkelijkheid eerder een masochist te noemen die zich juist graag liet slaan en neuken. Zijn biografen hebben hem een homoseksueel zonder wroeging en met nog meer recht een passieve sodomiet genoemd. Sade's seksuele escapades met en ook mishandelingen van vrouwen kwamen hem tenslotte op gevangenisstraffen te staan. Waar de autoriteiten zijn misdrijven eerst nog wilden toedekken uit toegeeflijkheid jegens zijn klasse, kwam daar al gauw een eind aan toen bleek dat noch een huwelijk noch strafdreigingen hem op het goede spoor brachten. Sade was onverbeterlijk en daarom werd hij op verzoek van zijn familie vrijwel levenslang opgesloten (Lever, 1991).

* Dr G. Hekma, cultureel antropoloog, universitair docent Homo-studies, Sociologisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, Oude Hoogstraat 24, 1012 CE Amsterdam.
o Geaccepteerd voor publicatie 22 februari 1993.

De "goddelijke markies" was in vele opzichten een anomalie. Zijn masochistische voorkeuren pasten niet bij zijn stand en zijn werken stonden dwars op de Verlichting waaruit zij voortkwamen. Hij was een revolutionair die onder vier opeenvolgende regimes (voor en na de revolutie, onder Napoleon en daarna) achter slot en grendel zat. De misdrijven waarvoor Sade werd veroordeeld, waren niet zo wereldschokkend als ze vaak zijn voorgesteld. Hij was in ieder geval geen moordenaar. Zijn ergste misdrijf was een weinig ernstige mishandeling van een bedelares. Het "schandaal van Marseille" bestond eruit dat Sade aan prostituéés snoepjes had gegeven die de seks stimuleerden (maar waarvan zij zelf zeiden dat het vergif was) en dat hij sodomie had gepleegd met zijn dienaar. Heer en knecht werden ervoor ter dood veroordeeld, maar ze ontsnapten bijtijds richting Italië. Uiteindelijk was het om zijn onverzettelijkheid dat Sade met enkele onderbrekingen tientallen jaren in een cachot zat.

Was Sade nu een masochist in de moderne zin? Die vraag kunnen we zowel positief als negatief beantwoorden. Wanneer we een algemene noemer nemen zoals seksueel plezier in het ondergaan van pijn, was hij inderdaad een masochist. Maar wanneer we daarentegen zijn masochisme zien in de sociale context van het Ancien Regime met allerlei adellijke voorrechten en andere seksuele gewoontes, dan is zijn masochisme een verschijnsel dat nogal afwijkt van hetgeen hedendaagse s/m-verenigingen propageren. Het meest in het oog lopende verschil van Sade's seksuele ideologie en praktijk met de meeste moderne ideeën over seksualiteit ligt in het denken over macht. De moderne mens gelooft heilig in seksuele democratie, in gelijkheid en vrijwilligheid, terwijl Sade's leven en werken in het teken stonden van ongelijkheid in seksueel en sociaal opzicht. Het voorstel van de moderne sadomasochisten alledaagse wreedheid te onderscheiden van het seksuele sadisme door te wijzen op de vrijwilligheid van het laatste, is geheel vreemd aan Sade. De democratische wereld van de moderne sadomasochisten lijkt niet erg op de autoritaire wereld van Sade. Zo bezien is er weinig reden om in Sade een masochist te zien.

Publieke straffen

Op Engelse kostscholen was bilkekoek een eeuwenoude traditie die ook al op sociale ongelijkheid en onvrijwilligheid was gebaseerd. Het slaan door leraren of oudere leerlingen was in eerste instantie een disciplinaire maatregel die evenwel de fantasie van vele scholieren verhitte. Eenmaal van school af konden de voormalige scholieren vanaf 1800 in gespecialiseerde bordelen tegen betaling nogmaals een pak slaag krijgen, nu toegediend door hoeren. Hier vinden we de eerste tekenen van vrijwilligheid en privatisering van het masochisme: waar scholieren nog tegen hun zin voor de ogen van anderen werden geslagen, daar lieten de volwassen heren zich geheel vrijwillig onder vier ogen slaan (Gibson, 1978).

Het systeem van de bilkekoek verwijst naar een wereld van ongelijkheid waarin wreedheid een geaccepteerd verschijnsel was. Straffen waren vaak lijfstraffen die in het openbaar werden toegediend. In Engeland waren mensen die tot de schandpaal waren veroordeeld soms niet zeker van hun leven vanwege de modder, dode beesten, rotte groenten en stenen die de meute op hen afvuurde. Executies vormden overal in de wereld (en op sommige plaatsen nog steeds) publieke vermaken die massa's nieuwsgierigen trokken. Evenals met de bilkekoek op de Engelse kostscholen zou men misschien verwachten dat deze openbare terechtstellingen seksuele gevoelens bij het publiek opwekten, maar daarvan zijn uit die tijd geen sporen te vinden. Wat voor emoties de lijfstraffen opwekten, is nog steeds een historisch raadsel.

De wreedheid van het publieke leven vond, voorzover bekend, geen weerspiegeling in

sadomasochistische voorkeuren in het seksuele leven, zoals vandaag de dag het ontbreken van ceremoniële vormen van wreedheid juist samengaat met een sterke ontwikkeling van seksueel sadomasochisme. Deze ontwikkeling wekt de indruk dat het verdrongene (openbare wreedheid) langs een achterdeur weer terugkeert (het sadomasochisme). Dat wat eens een publiek vermaak was, is nu toneelspel tussen de schuifdeuren thuis of een geheim verlangen. Deze verleidelijke theorie veronderstelt dat de ervaring van wreedheid universeel is en in steeds wisselende vormen terugkeert. Zoals ik nog duidelijk hoop te maken, spreekt het idee van de universaliteit mij minder aan dan dat van de wisselende vormgeving.

Het sadomasochisme

Aan het eind van de negentiende eeuw kreeg het sadomasochisme voor het eerst systematische, wetenschappelijke aandacht. Het was de tijd van de seksuele psychopathie waarin alle seksuele variaties aan bod kwamen en daarvoor nieuwe woorden werden ontwikkeld. Het was de "Gründerzeit" van de "Sexualwissenschaft" ofwel seksuologie. In kringen van homostudies is het gebruikelijk om in verband met homoseksualiteit te spreken van de "making of the modern homosexual" of van "de uitdoktering van de homoseksueel". Daarmee wordt bedoeld dat de nieuwe woorden ook een nieuwe seksuele werkelijkheid inhielden. Dat die inhoud inderdaad nieuw was, komt naar voren uit brieven van homoseksuelen en andere "perverten". Zij bedankten de dokters voor hun boeken en wel omdat ze zichzelf voor het eerst in die teksten herkenden. Deze studies boden kennelijk een grote groep mensen die afwijkende verlangens koesterde een herkenningspunt. Dat hadden ze niet gevonden in de seksuele onderwereld van de negentiende-eeuwse steden waar prostitutie en anonieme homoseksuele contacten welig tierden en waar pornografie op ruimere schaal dan ooit tevoren beschikbaar was gekomen.

In de eerste seksuologische studies vallen de bizarre verhalen over de "perversies" op. De casusbeschrijving was nog niet gestandaardiseerd en de meest wilde verlangens werden gerapporteerd. Voordat Krafft-Ebing het woord sadomasochisme invoerde, sprak hij van lustmoord en beschreef hij "Mädchenstecher" en moordenaars als Gilles de Rais en de Romeinse keizer Nero, allerminst de personages waaraan wij tegenwoordig denken bij sadomasochisten. In de *Psychopathia sexualis* verschenen naast deze figuren die Krafft-Ebing oppikte uit geschiedenis en forensische praktijk de eerste bekentenissen van mannen die flagellatie opwindend vonden (Krafft-Ebing, 1877, 1890). Allengs ontstonden er modellen voor de "perversies", die richting gaven aan de beschrijving van seksuele voorkeuren. De steeds vermeerderde en verbeterde herdrukken van Krafft-Ebing's handboek vormden het voorbeeld bij uitstek. Een belangrijk element daarin was de autobiografie die niet alleen familiale omstandigheden maar ook relevante jeugdervaringen vermeldde.

De seksuologie beschouwde seksuele voorkeuren vanaf het begin als originele en individuele verschijnselen die niet door "slechte voorbeelden" of door oververzadiging van gewone seks ontstonden maar uit de krochten van het kinderleven. In sommige gevallen namen de psychiaters aan dat de preferenties waren aangeboren. Zoals wreedheden voorheen het voorrecht van een klasse waren en op Engelse kostscholen slaag groepsvermaak was, zo beschouwden seksuologen sadomasochisten evenals homo's, fetisjist en exhibitionisten als op zichzelf teruggeworpen individuen. De "perversies" en ook het sadomasochisme verbonden de artsen en de "perverten" zelf met een identiteit waarvan de uniciteit in de biografie tot uitdrukking kwam. Over een psychologische verklaring voor het sadomasochisme is veel nagedacht, maar niemand is er goed uitgekomen. Een biologische verklaring zoals die voor homoseksualiteit veelal opgeld deed, zat

er voor het sadomasochisme niet echt in omdat enerzijds wreedheid zo algemeen voorkwam en anderzijds het sadomasochisme zulke specifieke fetisj-vormen aannam.

Met het toenemende gewicht van seksualiteit was zo'n "perverse" identiteit geen onverdeeld genoeg, want door de grotere bespreekbaarheid van seks en door de blijvende afwijzing van de zogenaamde perversies, zaten sadisten en masochisten in een lastig schuitje. Ze deelden misschien een bepaalde ervaring, maar die had een sterk individuele kleuring. Groepsvorming trad niet in belangrijke mate op voor de seksuele revolutie van de jaren zestig. Een onbeholpen pleziertje in een bordeel of met een onwelwillende partner was al een mooi resultaat. Mogelijk bracht lectuur van romans, studies en blaadjes waarin seksuele wreedheid in alle vormen werd geschilderd, enig soelaas (Black, 1991; Hekma, 1990b).

Verenigingsleven

Hadden de homo's rond 1900 al hun eerste organisaties, onder sadomasochisten kwamen de eerste aanzetten pas met de seksuele revolutie. In de jaren vijftig begonnen "bikers' clubs" zich langzamerhand te ontwikkelen tot centra van seksuele experimenten waar tatoeages, leren kleren en motoren tot de belangrijkste fetisjen behoren. Hier vonden sadomasochisten hun eerste onderdak in een gemeenschap en in navolging van deze clubs creëerden de homo's hun eerste leerbars (Thompson, 1991; Van Gelder, 1987). Met de seksuele revolutie van de jaren zestig verschenen er bladen waarin allerlei seksuele variaties samen kwamen en seksuele specialisatie uit den boze was. Hetero- en homo-interesses, sadomasochisme, pedofilie verkeerden broederlijk samen, zoals nu soms weer het geval is met porno uit Oost-Europa.

De openheid waarmee de stormtroepen van de seks (de avant-garde van de seksuele revolutie) de erotiek benaderden, was mede bedoeld om allerlei zaken die voor uitwassen door gingen, zoals prostitutie en harde porno, op speelse wijze overbodig te maken. Het resultaat was aan de ene kant averechts, want de seks werd steeds gespecialiseerder en commerciëler. Maar anderzijds maakte deze specialisatie ook de weg vrij voor allerlei vormen van seksuele emancipatie. De Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming bood vanaf de jaren zeventig een staalkaart van seksuele mogelijkheden. Voor travestie, transseksualiteit, exhibitionisme, partnerruil, pedofilie, sadomasochisme werden speciale werkgroepen in het leven geroepen. De zogenaamde seksuele perversies van weleer waren niet alleen meer individuele praktijken waarvoor men zich het beste tot een prostitué(e) kon wenden, maar zijn sinds de jaren zeventig groepspraktijken die worden ondersteund door allerlei emancipatoire organisaties (Hekma, 1990a).

De moderne, groepsgewijze beleving van sadomasochisme is aan enkele beperkingen blootgesteld waarvoor bij mijn weten geen bevredigende oplossingen zijn gevonden. In de eerste plaats bemoeilijkt de opbouw van een seksueel theater een spontaan verloop van de seksuele interactie. Omdat de meeste moderne westerse mensen ervoor terug deinzen zichzelf en hun vaak als extreem beschouwde seksuele verlangens openlijk te tonen, bestaat er de nodige drempelvrees voor zulk theater. In de tweede plaats doet de nadruk die gelegd wordt op vrijwilligheid afbreuk aan een spel waarbij juist grenzen worden overschreden en waar een vrije wil eigenlijk geen zeggenschap zou moeten krijgen. Van te voren gemaakte afspraken over hoe ver men wil gaan, verhinderen een ongedwongen verloop van de seks. Masochisme als onderwerping staat dwars op afspraken die meesters onderwerpen aan de regels van slaven.

Het eerste probleem is een algemeen probleem van de seks in de huidige samenleving. De moderne mens geneert zich voor gevoelens die als bijzonder intiem en persoonlijk worden ervaren

en daar vallen seksuele voorkeuren zonder meer onder. Over seksuele preferenties en verlangens praten is een hele cultuur geworden, het ook in de praktijk brengen is een ander chapter. Schaamte verhindert een speelse overgave aan seksuele spelletjes. "Oefening baart kunst" zou een goede remedie zijn, ware het niet dat de plaatsen om te oefenen in het algemeen ontbreken: de slaapkamer thuis biedt vaak niet de optimale gelegenheid en de gewenste partners voor seksuele experimenten. Het tweede gesignaleerde probleem kan worden ondervangen door het theater van de seks niet te definiëren in termen van vrijwilligheid en geen codewoorden af te spreken over de grenzen, maar door het te definiëren in termen van overgave. Daarbij kan de slaaf van te voren duidelijk maken waar zijn verlangens en grenzen ongeveer liggen, maar de seksuele interactie wordt niet beperkt door codewoorden van de slaaf die overgave en overschrijden van grenzen uitsluiten.

Een sociale constructie

Elk tijdperk en elke cultuur geeft eigen vormen en betekenissen aan seksualiteit, seksuele gedragingen en seksuele opvattingen. En elk individu geeft er weer zijn eigen vorm, inhoud en betekenis aan. Het meest interessante aspect van het constructieve denken (de theorie die het aspect van de historische en culturele vormgeving van sociale verschijnselen zoals seksualiteit beklemtoont) betreft de nadruk die wordt gelegd op vorm- en betekenisgeving (Foucault, 1976; Stein, 1990; McWhirter, 1990). Of Sade's werk een uitdrukking van sadisme is, hangt af van de sociale en individuele betekenissen die aan die termen worden gegeven. Daarin zit nogal wat variatie. Het woord sadist stond de hele negentiende eeuw al voor gemene kerel maar kreeg pas aan het eind van die eeuw een seksuele invulling, terwijl de oude betekenis nog steeds voortleeft, bij voorbeeld in de zin "wat is die leraar een sadist".

Het constructieve denken is vaak geplaatst tegenover biologische opvattingen. Dat berust deels op een misverstand, deels op onbegrip. Alleen constructivistische extremisten zullen biologische achtergronden van menselijk gedrag ontkennen. Het constructieve denken houdt allerminst in dat biologisch onderzoek "fout" zou zijn. Het bezwaar dat tegen zulk onderzoek naar voren is gebracht betreft vooral het krakkemikkige terminologische apparaat. Begrippen zijn verraderlijk, omdat ze nogal eens verschillend worden gebruikt en begrepen. Elke seksuoloog kent de variatie in opvattingen van wat onder seks wordt verstaan. Dat probleem geldt voor elke term. Heel belangrijk voor het constructieve denken is steeds onderzoek naar begripsbepaling en geschiedenis geweest. De onvermijdelijke onbepaaldheid van termen heeft ertoe geleid dat definities zijn opgegeven voor omschrijvingen en dat de aandacht vooral wordt gericht op de sociale en historische context van sociale verschijnselen.

Recentelijk is het definitie probleem bijzonder benadrukt voor homoseksualiteit, maar het geldt even goed voor het sadomasochisme. Biologisch onderzoek naar homoseksualiteit is recentelijk stevig bekritiseerd omdat het helemaal de vraag is wat er "homoseksueel" zou zijn aan een vergrote suprachiasmatische kern of waartoe zo'n kern nu precies predisponeert: tot homoseksueel of anaal-receptief gedrag, tot een homoseksuele identiteit of tot mannenvriendschap? Bij het constructieve denken gaat het niet om een ontkenning van een biologische realiteit, maar om het lastige probleem van de benoeming van verschijnselen die naamloos zijn en waarop tamelijk willekeurig termen worden geplakt. Het waarschuwt vooral voor de vanzelfsprekendheden en vooroordelen die inherent zijn aan taal. Artsen mogen streven naar smetteloosheid in hun laboratoria, hun begrippen zijn zelden vrij van smetten (vgl. Dercksen, 1989).

Seksuele preferenties hebben een maatschappelijke achtergrond en krijgen een individuele

vorm. Hetero- en homoseksualiteit, pedofilie, sadomasochisme zijn geen vastliggende voorkeuren of identiteiten, maar hebben in een bepaalde maatschappelijke context en op een zeker historisch moment inhoud en betekenis gekregen. De meeste moderne seksuele begripsbepalingen stammen uit het eind van de negentiende eeuw toen het christelijke jargon van lust en zonde het veld ruimde voor een wetenschappelijk-seksuologisch begrippenapparaat. Termen en hun betekenissen bepalen de manier waarop identiteiten, relaties, het gewriemel onder de microscoop of psychische problemen worden gezien. Dank zij de nieuwe seksuologische visies uit de fin de siècle ontstonden mogelijkheden voor (homo)seksuele emancipatie die voorheen niet aanwezig waren. Dank zij de seksuologie kwamen er inzichten in familiale achtergronden van seksuele voorkeuren die onbekend waren. Door het werk van Krafft-Ebing en consorten ging er een nieuwe wereld van seksuele kennis en mogelijkheden open die er tevoren niet was.

Naar ik hoop hebben de voorbeelden die hiervoor zijn gegeven voldoende duidelijk gemaakt dat elke maatschappij eigen vormen en betekenissen heeft gegeven aan seksueel plezier in pijn. Publieke straffen komen in de Westerse landen niet meer voor, bilkeboek als een lekkernij van het kostschoolleven is van voorbije tijden, terwijl de seksuele prerogatieven van Sade en andere aristocraten in de Westerse wereld in ieder geval tot een voltooid verleden behoren. De fascinatie voor het sadomasochisme in de moderne samenleving zoals in de videoclippen van MTV zou er een aardig bewijs van kunnen vormen dat het met de seksuele democratie nog niet zo wil vloten (vgl. Béjin, 1986). Seksueel plezier in pijn is waarschijnlijk overal en altijd voorgekomen en was op de meeste tijden en plaatsen zo ingebakken in specifieke machtsverhoudingen rond seks en sekse dat het voor de meeste betrokkenen vanzelfsprekend was. Het sadomasochisme is de moderne vorm daarvan, resultaat van bepaalde historische ontwikkelingen en sociale verhoudingen.

Vanuit het constructieve denken is vooral veel onderzoek gedaan naar begripsvorming en betekenissen van seks en veel minder naar samenhangen en verschillen tussen sociale modellen van seksualiteit en processen van individuele vormgeving. Het biedt vooral een bepaalde zienswijze op seksualiteit die vanwege het belang dat wordt toegekend aan begripsanalyses voor ander onderzoek van betekenis zal zijn, maar niet overal in dezelfde mate. De relevante vraag die steeds opnieuw gesteld wordt betreft de betekenis van gebruikte begrippen. Bedoelen we inderdaad wat we zeggen en zijn de woorden die we daarvoor gebruiken adequaat?

Een sociologie van het sadomasochisme

In de sociologie heeft het constructieve denken over seksualiteit betrekkelijk weinig opgang gemaakt. Vooral in geschiedenis, literatuurwetenschap en binnen homo- en vrouwenstudies heeft het voet aan de grond gekregen. Binnen de sociale wetenschappen krijgen andere perspectieven meer aandacht, alhoewel helaas moet worden vastgesteld dat de seks nog steeds een stiefkind van de sociale wetenschappen is. Seksuele gedragingen en betekenissen zijn een uitgelezen thema voor sociologisch onderzoek, omdat betekenissen een maatschappelijk karakter hebben en vrijwel alle seksuele gedragingen zich tussen mensen afspelen en dus sociaal van karakter zijn. Toch is binnen de sociologie vrijwel geen aandacht voor onderzoek naar seks ontwikkeld om redenen die ik elders heb behandeld (Hekma, 1985). Er is vrijwel niks gebeurd binnen de sociologie als het op seksuele voorkeuren aankomt en helemaal niet wanneer het op sadomasochisme aankomt (Visser, 1986; Spengler, 1979; Weinberg en Kamel, 1983). Ik wil hier enkele mogelijke onderzoeksthema's aangeven.

Ongetwijfeld kent elke sadist of masochist een seksuele geschiedenis die specifiek voor hem of haar is, maar die zal in mindere of meerdere mate beïnvloed zijn door de omgeving waarin de

betreffende persoon is opgegroeid. Dat werpt een drietal interessante sociologische vragen op, namelijk van de sociogenese (de maatschappelijke wording) van zulke seksuele specificaties, van de interactie tussen sociale modellen van seksualiteit en individuele preferenties en van de rol van fetisjen (als raakpunt van sociale modellen en individuele preferenties) in het seksuele plezier. Vragen die over geschiedenis, betekenisgeving en vormgeving gaan.

De vraag naar de sociogenese is soms simpel te beantwoorden, zoals bij de bilkekoek van de Engelse kostscholen en de bordelen die daar achteraf hun verdiensten aan hadden. Met lustmoordenaars is het veel moeilijker vat te krijgen op de achtergronden, maar tamelijk algemene factoren zoals een anonieme en mobiele samenleving die het bestaan van vergeten mensen mogelijk maakt en waar geweld in alle vormen veel voorkomt en wordt gedekt door de publieke opinie, bieden een aanknopingspunt om het veelvuldig optreden van zulke figuren in Noord-Amerika te begrijpen (zie Holmes, 1988; Hekma, 1991). Voor de opkomst van het sadomasochisme is het een interessante these dat de neergang van sociale en publieke vormen van wreedheid een individualisering van gewelddadige verlangens in de hand heeft gewerkt. De seksualisering ervan tot sadomasochisme kan worden begrepen uit de innige samenhang die tussen identiteit en seksualiteit is ontstaan in de afgelopen anderhalve eeuw. Het is een raadsel waarom een sociologisch-historische analyse van het sadomasochisme al niet tientallen sociologen en historici heeft verleid tot prachtige onderzoeken.

Lastiger is het om een antwoord te vinden op de vraag naar de plaats van bepaalde vormen van (seksuele) wreedheid in een samenleving, als vervolg op de sociogenetische vraagstelling. Het is duidelijk waar de bilkekoek op de kostscholen vandaan komt, maar het is moeilijker te begrijpen hoe het homofobe Victoriaanse Engeland ertoe kwam om dit op zo ruime schaal oogluikend toe te laten en niet met alle middelen te bestrijden. Het is bevreemdend te zien dat een samenleving die zo anti-homoseksueel was en is als de Engelse juist zoveel verwrongen homoseksuele verlangens heeft opgeroepen en dat nog steeds doet (vgl. Danziger, 1988). Anderen zouden misschien stellen dat het verdrongene in verhevigde vorm terugkeert, maar voor mij blijft dan de vraag waarom de mannelijke socialisatie juist plaats vindt in een omgeving die homoseksuele verlangens stimuleert en waar ze op gepassioneerde wijze gestalte krijgen. Misschien zijn de schuldgevoelens die de homoërotiek oproept essentieel voor een begrip van deze kostschoolromantiek.

Veelbelovend zal onderzoek zijn naar de wisselwerking tussen maatschappelijke modellen van seksuele voorkeuren zoals sadomasochistische en de individuele vormgeving eraan. De Amerikaanse symbolisch-interactionisten John H. Gagnon en William Simon (1973) hebben begin jaren zeventig al voorgesteld onderzoek te verrichten naar het seksuele levensverhaal van mensen, naar hun "sexual scripts" zoals zij dat noemden. Helaas heeft hun interessante voorstel geen vervolg gekregen, ondanks het feit dat Gagnon (1990) het voorstel telkens opnieuw lanceert. Met deze methode kan de wisselwerking tussen maatschappelijke en individuele betekenis- en vormgeving mogelijk worden geanalyseerd.

Seksuele voorkeuren die maatschappelijk weinig status hebben, zoals homoseksuele, pedofiele of sadomasochistische, zijn voor de mensen die zulke preferenties volgen, lastig eigen te maken. In de klassieke psychologie van het homoseksuele kleurbekennen, de "coming out", wordt er steeds met nadruk op gewezen dat het "uit de kast komen" een aantal fasen kent. In eerste instantie is er sprake van afwijzing van zulke afwijkende seksuele voorkeuren, maar tegen de stroom in zal de betreffende persoon ze zich uiteindelijk meestal wel eigen maken. De "perverse" identificatiemodellen zijn negatief gekleurd: de homoseksueel is een valse nicht of een smerige kinderverkrachter en de sadomasochist een lustmoordenaar. De omgeving maakt duidelijk dat

afwijkende preferenties ongewenst zijn. Aankomende homoseksuelen en sadomasochisten moeten zich door deze negatieve beeldvorming heen vechten om tot een positieve herkenning van hun voorkeuren te komen. Ze moeten zich realiseren dat niet alle homoseksuele mannen nichten en kinderverkrachters zijn en niet alle sadisten lustmoordenaars. Deze lelijke verkleuring van afwijkende seksuele preferenties heeft vaak een blijvende invloed op de beleving van seksualiteit zodat personen die zulke voorkeuren volgen nogal eens last houden van schuldgevoelens (bv. Troiden, 1988). In het maatschappelijke verkeer fungeert zulke beeldvorming als leidraad voor sociale omgang, zowel tussen homoseksuelen of sadomasochisten onderling als tussen hen en buitenstaanders. Er gaapt bij zulke afwijkende voorkeuren een grote kloof tussen de ervaring van de eigen wensen en de voorstellingen die anderen daarvan hebben.

Het maatschappelijke model dat van zulke seksuele vormen bestaat strookt niet met de eigen ervaring daarvan. Er bestaat misschien voldoende overeenkomst tussen maatschappelijke en individuele betekenissen zodat mensen zich kunnen vinden in de betreffende categorie (homoseksueel, masochist), maar tegelijk bestaat er vaak een groot onderscheid wanneer het aankomt op de individuele betekenissen die aan maatschappelijke vormen worden gegeven. Interessante sociologische vragen zijn nu hoe zulke discrepanties ontstaan en hoe mensen ermee omgaan. De tegenstelling tussen sociale, vaak negatieve en individuele, meer positieve betekenissen verklaart de ambivalentie die veel homoseksuelen en sadomasochisten voelen om zich te identificeren met de seksuele groep waar ze toch bij horen. Juist in een land als Nederland zal die ambivalentie sterker zijn dan in landen waar hardere vormen van discriminatie samengaan met levendiger vormen van gemeenschap zoals in de Verenigde Staten en Engeland.

De discrepantie tussen maatschappelijke modellen en individuele verlangens kan ook in een heel andere richting liggen. Voor persoonlijke seksuele voorkeuren bestaan niet altijd sociale vormen. Biseksuelen zullen moeite hebben hun liefde in het gangbare paarmodel in te passen. De traditionele voorkeur van homoseksuele mannen voor "tule" (heteromannen) en die van lesbische vrouwen voor "femmes" (heterovrouwen) werd steeds moeilijker te beleven vanaf de jaren vijftig toen heteroseksuele contacten tussen mannen en vrouwen eenvoudiger werden en het seksuele grensverkeer tussen homo's en hetero's verminderde (Hekma, 1992). Sadomasochisten zullen in de leersubcultuur vaak partners vinden die niet in hun specifieke wensen zijn geïnteresseerd. Vooral wanneer bepaalde situaties (ziekenhuizen, gevangenissen, slavernij) dan wel fetisjen (matrozenpakken, jarretels) hun seksuele opwinding op gang helpen, staan er nogal wat obstakels in de weg om zulke wensen in de praktijk te brengen. Bij sommige extreme fantasieën zoals van verkrachting en seksueel geweld is het meestal ook niet de bedoeling dat ze worden verwezenlijkt. Dat werpt de interessante vraag op hoe zulke radicale fantasieën zich verhouden tot seksuele praktijken.

De Franse psycholoog Alfred Binet (1888) heeft al meer dan een eeuw geleden een theorie ontwikkeld van het fetisjisme in de liefde. Volgens hem ontstonden de perversies in de vroege jeugd door de koppeling van seksuele opwinding aan een bepaalde impressie, bijvoorbeeld een slaapmuts. Dit vroegste beeld van seksuele opwinding zou een bepalende invloed hebben op het verdere seksuele leven. Deze associatie-theorie heeft nog steeds veel verleidelijks, vooral wanneer we haar verbinden met een theorie van het verlangen als zoektocht. De fetisj-ervaring bepaalt de grondvorm, terwijl door de dynamiek van het verlangen steeds variaties zullen ontstaan op het grondmotief. Stevige borsten, een omvangrijk geslachtsdeel, een bepaald lichaamsdeel, bepaalde stoffen of kleren, een bepaalde situatie geven een specifieke vorm aan het seksuele verlangen waarop een oneindige hoeveelheid variaties mogelijk is. De fetisj vormt het vaste grondmotief waarop verschillende melodieën worden gezongen.

Een interessante vraag betreft de mate van variatie en aanpassing die mogelijk is. Modes in seksuele praktijken geven aan dat de seksuele speelruimte tamelijk groot is. Voor sommige leermannen zal het leer geen uitdrukking zijn van een sterk persoonlijk verlangen, maar veeleer deel uitmaken van een pose om seksuele mogelijkheden te creëren. Het seksuele verlangen is flexibel, maar wat betekenen aanpassingen en hoe ontwikkelen ze zich? Wat zet seksueel de toon en hoe springen mensen met andere voorkeuren in op ontwikkelde modes? Indien het basispatroon van het seksuele verlangen vroeg vastligt, is het een interessante vraag hoe de seksuele levensloop er daarna uit gaat zien en op welke manier "ouderwetse" voorkeuren steeds een nieuw leven wordt ingeblazen. En ook de vraag naar het optreden en de achtergrond van bepaalde regelmatigheden in het seksuele verlangen levert interessante probleemstellingen op. De ene generatie hetero-mannen heeft een zwak voor dikke dames, terwijl een volgende juist de voorkeur geeft aan flinterdunne meisjes. Thema's als toerisme en seks (Costa Brava, Amsterdam, Bangkok) of etnisch verschil en seksueel verlangen lijken veelbelovend. Het aantal vragen kan onbeperkt worden uitgebreid, maar vrijwel geen socioloog heeft naar de antwoorden gezocht.

Onderzoek naar seksuele voorkeuren en praktijken heeft geen hoge prioriteit gekregen, omdat in de moderne samenlevingen seksuele innovatie en seksuele experimenten weinig aanzien genieten. Zelfs in de homowereld die altijd een goede reputatie heeft gehad wanneer het om culturele vernieuwingen ging, zoals in stijlen van kleding en uitgaan, wekt een modernisering van seksuele praktijken geen grote belangstelling. De AIDS-epidemie zette een rem op zulke ontwikkelingen en behalve het veilig vrijen gebeurde er het afgelopen decennium weinig baanbrekends. De enige seksuele nieuwigheid van de twintigste eeuw, het vuistneuken, ontwikkeld in de homoseksuele leerwereld, raakte in het verdomhoekje en het opkomende lesbische sadomasochisme verloor vaart. Recentelijk is er wel weer ruimte gekomen voor groepen die zich specialiseren zoals in bilkeboek (Castigatio) of grote geslachtsdelen (Horsemen). Door de nog steeds bestaande terughoudendheid wanneer het op seksueel gedrag aankomt - gepraat wordt er genoeg - hebben zulke seksuele specialisaties zich niet krachtig ontplooid. Het is te verwachten dat daarvoor in de toekomst meer ruimte zal komen, ook gezien de voorbeelden die popsterren als Madonna en Prince geven en gezien de verdere seksuele specialisatie die in de homowereld optreedt. Daarmee zal ook onderzoek zoals hier aangeduid een groter belang en betekenis krijgen.

Sociologen hebben een kans gemist door zo weinig aandacht aan de seks te besteden: aan de vormen en betekenissen van seksuele gedragingen, hun sociale context en achtergrond. Het is voor iemand die er al langer mee bezig is vermoedend steeds te herhalen dat er meer zou moeten gebeuren. Helaas is dat nog steeds een actuele boodschap, al helemaal voor het sadomasochisme.

Summary

Sadomasochism in historical-sociological perspective

The author proposes the perspective of "social constructionism" for research on what was formerly called "perversion". Using historical examples as the life and works of the marquis de Sade, flogging on English boarding schools, the medical constitution of perversions as sadomasochism at the end of the 19th century and contemporary sadomasochist societies, he defends the position that sadomasochism is a cultural form that is historically specific. By throwing these diverse forms together in one category one loses sight of their differences and the possibilities of comparison and analysis are restrained. The author ends with a call for more attention being paid to the social-historical formation of sexual preferences, the interaction between social and individual models of sexuality and the fetishistic qualities of sexual scripts.

Literatuur

- Béjin, A. (1986). De macht van de seksuologen en de seksuele democratie. In: P. Ariès en A. Béjin (red.). *Westerse seksualiteit. Een bijdrage tot de geschiedenis en sociologie van de seksualiteit*. Kok, Kampen (oorspr. Fr. 1982).
- Binet, A. (1888). *Le fétichisme dans l'amour*. Doin, Parijs.
- Black, J. (1991). *The Aesthetics of murder. A study of romantic literature and contemporary culture*. Baltimore, London.
- Danziger, D. (1988). *Eton voices. Interviews*. Viking, London.
- Dercksen, A. (1989). Homohersens in de media. In: P. Schedler, J. Schuyf en K. Soesbeek (red.). *Homoseksualiteit in beeld*. Veen, Utrecht.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité 1. Le volonté du savoir*. Gallimard, Parijs.
- Gagnon, J.H. en W. Simon (1973). *Sexual conduct. The social sources of human sexuality*. Aldyne, Chicago.
- Gagnon, J.H. (1990). Gender preference in erotic relations: the Kinsey scale and sexual scripts. In: D.P. McWhirter, S.A. Sanders en J.M. Reinisch (eds). *Homosexuality/Heterosexuality. Concepts of sexual orientation*. Oxford University Press, Oxford/New York.
- Gelder, P. van (1987). *Leren kleren. Mannelijkheid en de voorliefde voor leer*. Saltes, Amsterdam.
- Gibson, I. (1978). *The English vice: beating, sex and shame in Victorian England*, London.
- Hekma, G. (1985). Geschiedenis der seksuologie, sociologie van seksualiteit. *Sociologische Gids*, 32: 352-370.
- Hekma, G. (1987). *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksuele in negentiende-eeuws Nederland*. SUA, Amsterdam.
- Hekma, G. e.a. (red.) (1990a). *Het verlies van de onschuld. Seksualiteit in Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Hekma, G. (1990b). Van Sade tot Fassbinder. De esthetiek van de wreedheid bij homoseksuele kunstenaars. In: G. Hekma, D. Kraakman en W. Melching (red). *Grensgeschiedenissen in de seks. Bijdragen tot een culturele geschiedenis van de seksualiteit*. Rodopi, Amsterdam.
- Hekma, G. (1991). Seriele moorden. *Justitiële Verkenningen*, 17: 107-124.
- Hekma, G. e.a. (1992). *De roze rand van donker Amsterdam. De opkomst van een homoseksuele kroegcultuur 1930-1970*. Van Gennep, Amsterdam.
- Holmes, R.M. en J. de Burger (1988). *Serial murder*. Sage, Newbury Park, London.
- Krafft-Ebing, R. von (1877). Ueber gewisse Anomalien des Geschlechtstriebes. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 7: 291-312.
- Krafft-Ebing, R. von (1890). *Psychopathia sexualis mit besondere Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung. Eine klinisch-forensische Studie*. Enke, Stuttgart.
- Lever, M. (1991). *Donatien Alphonse François, marquis de Sade*. Fayard, Parijs.
- McWhirter, D.P., S.A. Sanders en J.M. Reinisch (eds). (1990). *Homosexuality/Heterosexuality. Concepts of sexual orientation*. Oxford University Press, Oxford/New York.
- Plummer, K. (ed.) (1981). *The making of the modern homosexual*. Hutchinson, London.
- Spengler, A. (1979). *Sadomasochisten und ihre Subkulturen*. Campe, Frankfurt.
- Stein, E. (ed.) (1991). *Forms of desire. Sexual orientation and the social construction controversy*. Garland, New York.
- Thompson, M. (ed.) (1991). *Leatherfolk. Radical sex, people, politics, and practice*. Beacon, Boston.
- Troiden, R.R. (1988). *Gay and lesbian identity. A sociological analysis*. General Hall, New York.
- Visser, D. (1986). *Met genoegen minder nemen. Aspecten van sadomasochisme*. Anthos.
- Weinberg, T. en L. Kamel (eds.) (1983). *S and M studies in Sadomasochism*. Prometheus Books, New York.